

A kötelező és ajánlott olvasmányokról

E henyec kis cikk szerzője többszörös magyarázkodással és bocsánatkéréssel tartozik feltehető olvasóinak. Mindenekelőtt a címet kell megmagyaráznia. Legszívesebben René Wellekre hivatkozna, aki azt írta irodalomelmélete előszavában, hogy az igazi cím persze nem *Az irodalom elmélete* lett volna, de ha kielégítő pontosságra akart volna törni, akkor legalább is a barokk korig kellett volna visszanyúlnia, hisz csak akkor dívtak a teljes oldalt betöltő, mindent megmagyarázó könyvcímek. Ha egész oldalra nem is lenne szükségem, azt azért meg kellett volna mondanom, hogy – természetesen – a felsőfokú tanulmányokat végző könyvtárszakos hallgatók számára előírt kötelező és ajánlott olvasmányokra gondolok. Ezekről sem tudnék persze annak rendje és módja szerint beszámolni. Több okból sem. Elsősorban azért, mert nem ismerem eléggé a mai magyar könyvtár szakosok számára előírt kötelező és ajánlott (a továbbiakban, a rövidség okából csak kötelezőt írok, de beleírtam az ajánlottat is) olvasmánykorpuszt sem, és még sokkal kevésbé a nyugatiak számára előírtakat. Részint azért, mert nem búvárokodtam alaposan, csak néhány egyetem és főiskola kötelezőolvasmány-listáit tekintettem át, részint azért, mert – talán nem túlzás a szó – ezek a listák meglehetősen titkosak. Nem azért mert titkolnák – hogyan is tehetnék például a hallgatók előtt?! –, hanem azért, mert általában egyediek, egyszerűek, egy-egy félévre-évre vonatkozóak, előadó- vagy tanárváltozás alkalmával „rugalmasan” változnak, központi hozzáférésük lehetetlen. (Ami elég nagy baj. Például, ha jól tudom, a Könyvtári Intézet szakkönyvtárában sincs „teljes” lista, ami pedig az állományalakítás egyik pótolhatatlan segédeszköze lehetne.) De hozzájárul ehhez a „titkossághoz” az is, hogy az előadók–tanárok szóban közlik – ki-ki a saját sokszorosított listáján aztán bejelölheti –, hogy mi az „igazán” kötelező, és mi a csak „éppen futott” cím. A helyzet – ha nem csal az intuícióm – semmivel sem jobb Nyugaton sem. De bocsánatot kell kérnem azért is, mert szempontjaim e téren korántsem a szokásosak. Soha nem oktattam felsőfokú intézményben, pedagógiai ismereteim csapnivalóak, honnan is tudhatnám tehát, hogy mit kellene (vagy mit kellene másképp) kötelezőül előírni, megkövetelni, bevasalni. Az én szempontom a volt szakfolyóirat-szerkesztőé. És ami e cikk megírására hergelt, elsősorban talán éppen az, hogy hatalmas különbséget vélek látni egy szerkesztő és egy oktató szempontjai között, holott azt szeretném hinni, hogy jobb lenne, ha e különbség nem lenne – ekkora.

Mert akár a hazai, akár a külföldi (elsősorban francia és német, de azért némi angol) listákat nézem is, az első, ami feltűnik, hogy az élen a nagy szakmai összefoglalások, az alapvető és átfogó kézikönyvek szerepelnek. No nem teljes egészükben, hanem kijelölt fejezeteik révén. (A franciáknál ez még a miénknél is fokozottabb tendencia, a németeknél sokkal kevésbé.) Ez a benyomás azért nem

kedvező, mert *vagy van alapvető tankönyv*, és akkor az nem kötelező olvasmány, hanem sokkal több annál, vagy nincs, és akkor, az egész kézikönyv (összefoglalás) kötelező, legfeljebb azt kell kijelölni, hogy *mi nem kötelező belőle* (nyilván vannak kevésbé alapvető fejezetei is). Ehelyett – a gyakorlat ezt mutatja – a virtuális tankönyv (mondjuk, az előadások jegyzete, vagy ennek megfelelő valami) kiegészítője a nagy kézikönyvek (nálunk csak egy van, a Horváth–Papp) egy-egy fejezete. De ez még hagyján. Köztudott, hogy nemcsak az a (nálunk egy, Nyugaton féltucatnyi) nagy kézi- vagy tankönyv van, hanem annak nálunk féltucatnyi, másutt több tucatnyi „leszármazottja”, ilyen-olyan szintre leszállítója, átírása létezik. Muszáj, hogy ilyenek létezzenek, szükség van rájuk. Más-más szakmai közönség más-más szinten kell hogy elsajátítsa, befogadja azt, ami számára fontos abból a nagy kézikönyvből. De ha valaki felsőfokon végzi könyvtári tanulmányait, vajon miért kell, hogy ezeket a származtatott, gesunkenes, kisebb, népszerűbb, ismeretterjesztőbb jellegű munkákat is elolvassa? Vagy az egyik, vagy a másik. Semmiképp sem is-is. Ezt talán indokolni sem szükséges. Annyira azonban talán mégis, hogy felesleges, sőt talán káros is ugyanazt többször elolvasatni. Annál inkább hiányzik – számomra legalábbis – annak jelenléte a kötelezőolvasmány-jegyzékekben, hogy az adott kötelező olvasmányról mit mondott a szakkritika. A németek ebben excellálnak. Egy-egy „nagy” mű után közlik a legfontosabb, néha éppen borsos-paprikás hírfalatát is annak a műnek. Aztán döntsön a hallgató, kinek hisz, az írónak vagy bírálójának. De legalábbis tudja, vegye tudomásul, hogy ugyanarról lehet (sőt időnként kell) másképp is vélekedni. Minden átlagos bibliográfia közli egy-egy mű kapcsán a róla szóló recenziók sokaságát is. Erre így persze semmi szükség egy kötelezőolvasmány-jegyzékben. Arra azonban bizonyos szükség lenne, hogy a mérvadó szakkritika kiemelkedő darabjai – ajánlottként – ott legyenek a „nagy mű” mellett, mögött.

Megint a német példa áll előttem (bár újabban a franciák is gyakorolják, az angoloknál pedig ősi szokás), amikor azt mondom, hogy jobb, ha a kötelezőolvasmánylista annotált. Még akkor is, ha nem alternatív jellegű. (Erről később!) Jellemezze az a lista, hogy mit tesz kötelezővé! És azt is, hogy miért. Nem recenziókra, nem is fősriftos annotációkra gondolok, hanem néhány megvilágító szóra. Szerb Antal híres *100 versében* bemutatta a közölt költőket. Goethéről azt írta: „Ő volt Goethe”. Ennyi elég. (Ilyen a Sallai–Sebestyén, ilyen a Horváth–Papp. Máshol persze egy-két szóval több kell.) Az annotációknak azonban igazi jelentősége akkor lenne, ha alternatív olvasmányokról van szó. (Ezt a válfajt mintha nem ismernék a kötelező olvasmányt előírók, kiadók.) Ha például a könyvtári menedzsmentről van szó, legalább három friss munka is rendelkezésre áll. Miben sem hasonlítanak egymásra. Sőt! Sokban egymás ellenesei. Erre fel kell hívni a figyelmet. Nem kell kötelezővé tenni mind a hármat. De jelölni, hogy az egyik ilyen, a másik olyan, hogy vitatkoznak egymással. És nem mindegy, hogy melyik mellett döntünk a választásnál. Hogy az egyiknek ez az előnye, ez a hátránya stb. (Attól persze óvjon Isten, hogy mindent megmagyarázzon az a kötelezőolvasmány-lista! A stratégiák, a jogszabályok, a kötelező előírások, a szabványok stb. nem szorulnak bemutatásra, még rövidre, pár szavasra sem. A címük, a műfajuk elegendő.) Az annotáció arra is alkalmas lehetne, hogy a hallgatók megtudják, nem mindegy, hogy egy-egy könyvet, tanulmányt, cikket ki írt: vezető főhivatalnok, törvények, jogszabályok előkészítője, megalkotója, megfogalmazója, vagy egy kívülálló, magányos értelmiségi vagy szakember.

hogya a „dolog” mennyire „hivatalos”. Hogy „nagy öreg”, szakmabeli öreg róka írta-e. vagy friss elméjű kezdő, netán egy „dühöngő fiatal”. Persze nem biztos, hogy csak az annotáció dolga lenne ilyesmi előadása. Ez a tanár kommentátori, útmutató szerepe. De vajon megtörténik-e a lista átadásakor? Jó lenne, ha ebben biztosak lehetnénk.

Ha immáron magukat a listákat nézzük, az tűnhet szemünkbe, hogy mennyire „semlegesek”. A „legjobbkat” tartalmazzák, a szakmai közvélekedés lenyomatát. Persze, ez a dolguk. De vajon ennyire csak az elfogadottat, a banalitást kell-e, kellene-e tartalmazniuk? Persze ez a tananyag. Ám miért ne lehetne egy kissé, igazán csak egy kissé, kitekinteni. Braudel, a világnagyság francia történész, főműve előszavában (igen hosszú előszavában) nem győzi citálni a nem történészek, a kívülről, sokszor a félbolond amatőrök munkáit, akiktől – őszintén beszél – pro vagy kontra, de sokat tanult. Nem bizonyos, hogy csak a „valódi” tananyag instruktív. Hogy ne lehetne, ne kellene a félbolondok mániájáról is tudomást szerezniük a hallgatóknak? Hogy ez tetemesen meg- és kibővítené az amúgy sem népszerű listákat? Arányok kérdése ez, no meg alternatívaké. A kísérlet pedig – szerintem – megérne egy misét. Annál is inkább, mivel, amiként az eddigiekben érzékeltettük, lehetne jelölni az annotációkban, milyen, kik által írt, miféle kötelezőkről van szó. Az ellenkultúra mindenkor nagy vonzerőt gyakorolt, különösen a fiatalokra. Talán itt, ebben is lehetne ilyen hatása.

Utaltam rá, hogy más a tanár és más a szerkesztő szempontja. Ezt némiképp explikálnom illene. Ha egy (szakmai) lap szerkesztője olyan cikket kap, amely miben sem tér el a szakmai közvélekedéstől, persze – kellő színvonal esetén – közli, de nem nagy örömmel. Ujjongani akkor fog, akkor szokott, amikor markáns – persze kellő színvonalú – különvéleményt kap. Ez a szenzáció, ezt „eszik” majd az olvasók, ez generál vitát, ehhez szólnak hozzá. A kötelezőolvasmány-listát gyártók mintha pontosan fordítva vélekednének. Csak semmi egyéni–egyedi–egyszeri „zsenialitás”! Csak semmi különvélemény! Engem nagyon meglepett, amikor azt láttam, hogy a francia szakmai lapokban nagy port felvert ellenvélemények egyike sem kapott helyet a kötelező olvasmányok sorában. Nálunk alig valamivel jobb a helyzet. (Azért valamennyire igen.) Miért? Biztos, hogy jó ez így?

Más szakmák esetén (itt aztán igazán dilettáns vagyok) mintha más lenne a helyzet. Mintha a filozófusok, irodalmárok, történészek, szociológusok jobban, sokkal jobban becsülnék az „innovációt”, amely – első látásra – mindig dilettantizmusnak, szakmai körökön kívülinek, a kuhni paradigmába be nem férőnek tűnik. Lehet, hogy nekik és nem nekünk van igazunk?

Érdekesek a műfaji különbségek is. Egy szaklap sokszor kiemelt helyen hoz egy interjút. Én interjút kötelező olvasmányképpen (idehaza) még nem láttam (külföldön se sokat, de néhányat azért igen). Miért? A meginterjúvolt általában a szakma egyik nagyja. Interjújának alkalma általában valamely kiemelt történész (például főigazgatói állás elfoglalása, hatalmas pályafordulat, kitüntetés, egy egész szakmai életmű lezárulása-értékelése stb.). Az ilyesmi nem kötelező olvasmány? Vagy ha igen (én azt hiszem, igen), miért nem találtam egyetlen egy interjút sem a hazai kötelezőolvasmány-listákon? (Emlékeztetem az olvasót, hogy áttekintésem korántsem teljes.) De vitacikk sem szerepel a listákon. (Vagy ha igen, akkor a válaszokkal, az egész vitával együtt, mintegy lezárt blokként.) Miért? Miért kell megvárni, amíg a vita lezárul, a vélemények kiegyensúlyozzák egymást,

„banális”, mindenkit (majdnem mindenkit) kielégítő „eredmény” születik? Nem az lenne-e a dolog merituma, ha mintegy menet közben vezetnénk be a hallgatót, a tanuló az éppen szőnyegen forgó kérdésekbe? Hogy – legalább megpróbáljon – ő maga válaszolni, a saját véleményét kialakítani, mielőtt arról „konszenzus” születnék, mielőtt a vita „lezárulna”?

E sorok írója – konzervatív vénember lévén – azt és úgy véli, mint a kortársai. Jelesül, hogy mielőtt vitatkozni, önálló véleményt formálni, „kreatív” gesztusokat gyakorolni kezdene a hallgató, előbb ismerkedjen meg a kötelező tudásanyaggal. Aminek alapján, aminek bázisán hozzászólhat majd a fennforgó kérdésekhez, aminek alapján, aminek bázisán egyáltalán gondolatokat formálhat, vitatkozni kezdhet, kreatív lehet, vagy próbálhat lenni. Ez a bázis azonban maga a tananyag. Még a kötelező olvasmányok előtt. Azt biz be kell vágni. És hozzá is kell olvasni (némi kötelezőt). Ám inentől (és még a kötelező listán belül vagyunk) jöhetne, kellene jönnie a kreativitásra – immáron jogosan – rávezető, bevezető anyagnak. Annak, amiről eddig beszéltünk.

És még valami, talán a legfontosabb! A könyvtári kötelező szakirodalom fölötté belterjesnek látszik (főként az angollal és a némettel összevetve). Belterjesnek, amennyiben csak könyvtári szakirodalmat tartalmaz. Egyetlen kivétel látszik, az sem kedvünkre való. Pszichológiai, pedagógiai irodalmat leltünk, nem keveset a listákon, elsősorban, sőt szinte kizárólag a mentalitást illető. Hogyan bánjunk a halmozottan hátrányos helyzetű olvasókkal, a könyvtárban csecsemőjüket szoptatókkal, a taknyos orruakkal, a gördeszskával – könyvtárban – közlekedőkkel stb.? Erre nézvést viszonylag gazdag pszichológiai, pedagógiai irodalom jut, juthat be a kötelezők közé. Ám más szakmák „kiegészítő” olvasmányai mást látszanak sugallni. A pedagógusnak igazi történelmet, szakpszichológiát (és nem csak alkalmazottat), a történésznek szociológiát, a szociológusnak statisztikát, matematikát és történelmet, a történésznek közgazdaságtant és szociológiát, a teológusnak (igazi) filozófiát, a... – hadd ne folytassam – ... kell olvasnia. A könyvtártudomány sokszorosán függő diszciplína. Azok a szakok – nem szeretnék én is banalitásokat mondani, nem sorolom fel, melyekre gondolok –, amiktől fejlődése, belső struktúrája függ, még jelzésszerűen sem szerepelnek a kötelező olvasmányok listáin. Pedig... Pedig ezek megismerésétől, ezek – legalább kötelezőolvasmány-jellegű – megismerésétől függ szinte minden. A szakma is, a szakma reputációja, elcsépelet szlogennel élve, presztízse is.

A szerző úgy érzi, nem magyarázkodott eleget, nem kért elnézést, bocsánatot eléggé. Tudja, hogy sokszorosán is kívülállóként szól hozzá egy számára egyébként is túlon túl bonyolult témához. Egyedüli mentsége (és egyben reménye) az lehet, ha végre igazi szakemberek, a témához valóban értők kezdenek el foglalkozni azzal, mit is kell(ene) kötelezőül feladni a könyvtár szakos hallgatóknak.

Vajda Kornél